Nicolette Hoekmeijer en Molly van Gelder

Over het vertalen van Valeria Luiselli, *Begin midden einde* – en de fictieve zwemlesanekdote

Molly van Gelder (1950) werd opgeleid aan het Amsterdamse Instituut voor Vertaalkunde en combineerde het literaire vertaalwerk vijftien jaar lang met ondertitelwerk. Ze heeft een rijk en gevarieerd vertaaloeuvre (Marilyn French, Doris Lessing, A.M. Homes, Flannery O'Connor, Hanif Kureishi, John Marsden, Nadine Gordimer, Carson McCullers, en Edna O'Brien en Richard Wright [samen met Paul Bruijn]). Ook was ze jarenlang de vaste vertaler van Nicci French, steeds in samenwerking met een co-vertaler. Ze was secretaris van de Werkgroep Literair Vertalers van de Vereniging van Letterkundigen (die opging in de huidige Auteursbond) en was een van de oprichters van de VertalersVakschool, waaraan ze ook jarenlang mede leiding af. Voor haar inspanningen ten behoeve deze school ontving ze in 2012 de VvL-penning.

Nicolette Hoekmeijer studeerde Engels aan de UvA en werkt sinds begin jaren negentig als literair vertaler. Ze vertaalde onder meer Toni Morrison, Jess Walter (deels samen met Paul Bruijn), Edward St. Aubyn, Maggie Nelson, Carys Davies en Kathryn Scanlan. Daarnaast vertaalt ze journalistieke teksten voor 360 Magazine *en* De Groene Amsterdammer. *Ze is docent aan de Vertalersvakschool in Amsterdam en verzorgt zo nu en dan ook elders vertaalateliers. Ook begeleidt ze soms nieuw talent. Van 2010 t/m 2022 organiseerde ze samen met collega Andrea Kluitmann en Hanneke Marttin van het Nederlands Letterenfonds de jaarlijkse Vertalersgeluktournee, waarvoor ze in 2020 gedrieën de Vertaalengel van de Auteursbond ontvingen. Samen vertaalden zij werk van John Irving en Luiselli's* Archief van verloren kinderen.

Dit verhaal verscheen eerder in de rubriek Vertalerstoelichting op athenaeumscheltema.nl.

© Het copyright op dit Vertaalverhaal berust bij de auteurs

Over het vertalen van Valeria Luiselli, *Begin midden einde* – en de fictieve zwemlesanekdote

Oneindig puzzelen, samen met andere vertalers

Wij hebben eerder van Valeria Luiselli het prachtige boek *Archief van verloren kinderen* (2019) vertaald, en toen merkten we al dat Luiselli heel goed begrijpt wat vertalen inhoudt, hoeveel keuzes vertalers maken en hoezeer ze een stempel op een tekst drukken. Vertalen is puzzelen – oneindig puzzelen, net zo lang tot je met alle middelen die je in de doeltaal ter beschikking staan, de brontaal in alle facetten recht hebt gedaan. We hebben wel eens een auteur horen zeggen: Ik zou eigenlijk wat liever voor mijn vertalers moeten zijn en niet van die onmogelijk te vertalen dingen moeten schrijven. Maar het grappige is dat je als auteur nooit kunt weten wáár de problemen bij het vertalen precies zitten.

Bij het onlangs verschenen *Beginning Middle End* heeft Luiselli een online document gemaakt, waar al haar vertalers met vragen terecht konden – niet alleen bij haar, maar ook bij de internationale collega's. Een prima initiatief, want vanzelfsprekend is het fijn je auteur vragen te kunnen stellen, maar het kan ook heel waardevol zijn om met anderstalige collega's van gedachten te wisselen over vertaaldilemma's. De oplossingen in andere talen kunnen soms verrassende nieuwe inzichten geven.

Hoe de titel te vertalen?

Een van de eerste vragen die Luiselli zelf, puur uit nieuwsgierigheid, aan alle vertalers stelde, was hoe zij de titel zouden vertalen. *Beginning Middle End*. Met hoofdletters, maar zonder komma's. Voor ons niet echt een probleem: wij hebben de kommaloze opsomming als zodanig overgenomen, in navolging van de auteur, maar dan zonder hoofdletters, aangezien dat in het Nederlands niet gebruikelijk is. We hebben wel nagedacht over *eind* of *einde*, maar voor dat laatste gekozen omdat het ritmisch mooier is, en wat archaïscher aandoet, wat heel goed past binnen de context van dit boek, met veel citaten uit *Naturalis historia* van Plinius de Oudere (1e eeuw na Christus). Voor ons leverde de titel geen problemen op.

Hoe anders bleek dit te zijn voor de Italiaanse vertaler, die [enigszins geparafraseerd] schreef:

> De voor de hand liggende manier om in het Italiaans de drie delen van een verhaal te vertalen volgens Aristoteles' *Poetica* zou zijn: *Principio, Mezzo, Fine*. Als we daarbij ook de eerste regel van Dantes *La Divina Commedia* in aanmerking nemen, '*Nel mezzo del cammin di nostra vita'* (In het midden van de weg van ons leven), lijkt midden (*mezzo*) de ideale keuze.

© Het copyright op dit Vertaalverhaal berust bij de auteurs

Maar in spreektaal wordt *mezzo* vaak gebruikt voor een vervoermiddel – bussen en zo worden vaak *mezzi* genoemd (middelen/vervoermiddelen).

Daarnaast is de *mezzo* de manier, of het instrument om iets te bereiken: 'Het doel heiligt de middelen' (*Il fine giustifica i mezzi*), zoals Machiavelli heeft gezegd.

Dit alles verleent het woord *mezzo* in een titel een zekere ambiguïteit, zeker voor lezers die onbekend zijn met Aristoteles. De meest directe en niet-ambigue vertaling is dan ook *metà*, al sluit ik niet uit dat ik uiteindelijk toch zal kiezen voor *mezzo*, wat in poëtische zin zonder meer de mooiste optie is.

[Het werd uiteindelijk *metà*.]

De mythe van de zwemles in zee

Dit dilemma bleef ons, de Nederlandse vertalers, bespaard. Maar wij hadden weer een probleem waar we geen van de andere vertalers over hebben gehoord. Luiselli beschrijft ergens een scène waarin de hoofdpersoon en haar dochter naar een Nederlands strand gaan en daar allemaal kinderen zien die met hun schoenen aan de zee in gaan. Dat zou in Nederland heel gebruikelijk zijn: omdat de dijken elk moment kunnen doorbreken moeten alle kinderen leren met hun schoenen aan weg te zwemmen uit hun huis of school.

Wij hebben Luiselli geschreven dat Nederlandse kinderen inderdaad leren zwemmen met kleren en schoenen aan, maar in het zwembad, en niet in zee. Haar antwoord luidde dat ze er een artikel over had gelezen en het een ontroerend beeld vond.

Altijd lastig als je weet dat je auteur het bij het verkeerde eind heeft. Maar Luiselli heeft ook weer wél gelijk: Het is fictie. En zij is de auteur. En wij vertalen de beelden die zij wil oproepen. Dus ook in onze vertaling zwemmen Nederlandse kinderen met hun schoenen aan in zee.

Geen van de andere vertalers is er dus op in gegaan. Zij hebben vermoedelijk hun schouders opgehaald, gewoon vertaald wat er stond en hooguit gedacht: Tja, die Nederlanders staan erom bekend dat ze goed zijn in waterbeheer, dus die zullen wel weten wat ze doen.

© Het copyright op dit Vertaalverhaal berust bij de auteurs